

**СВІТОГЛЯД –**

**ФІЛОСОФІЯ –**

**РЕЛІГІЯ:**

**Збірник наукових праць**



Ερις ο Τρισμέγιστος

**Випуск 12**

## ЗМІСТ

<b>РОЗДІЛ 1. ФІЛОСОФІЯ</b> .....	<b>5</b>
<b>Artyukh Vyacheslav</b> MYKHAILO DRANOMANOV: HISTORY AND PROGRESS.....	5
<b>Возний Андрій</b> ФІЛОСОФІЯ ТІЛЕСНОСТІ ЛЮДИНИ У ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОМУ КОНТЕКСТІ.....	15
<b>Книш Інна</b> RHIZOMA VS RADIX VS NYRNE: РІВНІ РОЗУМІННЯ МЕРЕЖ.....	25
<b>Козинцева Тетяна, Чирков Сергій</b> ФОРМА ЯК ОБ'ЄКТ ХУДОЖНЬОГО ДИСКУРСУ У МОДЕРНУ ТА ПОСТМОДЕРНУ ДОБУ.....	46
<b>Корнієнко Олександр</b> СОЦІАЛЬНІ СТЕРЕОТИПИ ЯК ФЕНОМЕН СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА.....	54
<b>Румянцова Татьяна</b> КЛАССИЧЕСКАЯ И НЕКЛАССИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ В ИХ ОТНОШЕНИИ К ТРАДИЦИИ.....	65
<b>Щербина-Яковлева Олена</b> ПОНЯТТЯ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ТА КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ВИМІРИ.....	71
<b>РОЗДІЛ 2. РЕЛІГІЄЗНАВСТВО</b> .....	<b>79</b>
<b>Коньок Ольга, Шевцова Аліна</b> ВІДОБРАЖЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО СОВІСТЬ У ПАРЕМІОЛОГІЧНІЙ КАРТИНІ СВІТУ УКРАЇНСЬКОГО І ТУРКМЕНСЬКОГО НАРОДІВ.....	79
<b>Лебідь Євген</b> ФІЛОСОФІЯ ПУТІВНИКА. ДІАЛОГ У РЕЖИМІ ТОТАЛЬНОСТІ.....	86
<b>Макогон Анатолій</b> ФІЛОСОФСЬКА КРИТИКА ВЧЕННЯ ПРО ВІЧНЕ ПОВЕРНЕННЯ В ЕСХАТОЛОГІЧНИХ ПОГЛЯДАХ МАКСИМА СПОВІДНИКА.....	97
<b>Мозговий Іван</b> СІЛЬСЬКІ ГОСПОДАРСТВА НА РОМЕНЩИНІ В ХІХ СТ.: ЄДНІСТЬ ЕКОНОМІЧНОГО Й ДУХОВНОГО.....	109
<b>Теліженко Людмила, Яненко Євгеній</b> ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ АНАЛІЗ АНТРОПОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ ПРАКТИКИ МІКРОМІНАТЮРИ .....	118
<b>Тубол Наталия, Ахмадалиева Зарнигор</b> СИМВОЛИКА В ТРАДИЦИОННОМ УЗБЕКСКОМ ОРНАМЕНТЕ.....	127
<b>РОЗДІЛ 3. КУЛЬТУРОЛОГІЯ</b> .....	<b>134</b>
<b>Васюріна Алла, Чегренець Надія</b> СВІТОГЛЯДНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА.....	134
<b>Кубрак Олег</b> ПРАВО ГРОМАДЯН НА ЗБРОЮ ЯК СОЦІАЛЬНА ПРОБЛЕМА.....	145
<b>Мазуренко Володимир, Логвиненко Юлія</b> ОСМИСЛЕННЯ НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ В ТВОРЧОСТІ МИКОЛИ РУДЕНКА (ЗА ОПОВІДАННЯМ "СИН ЧЕТВЕРТОЇ СФЕРИ").....	152

УДК 821.161.2.0-94-96

Володимир МАЗУРЕНКО, Юлія ЛОГВИНЕНКО

**ОСМИСЛЕННЯ НАСЛІДКІВ ГОЛОДОМОРУ В ТВОРЧОСТІ  
МИКОЛИ РУДЕНКА (ЗА ОПОВІДАнням “СИН ЧЕТВЕРТОЇ  
СФЕРИ”)**

*У статті зроблено ґрунтовний аналіз оповідання Миколи Руденка “Син четвертої сфери”. Твір має декілька провідних ідей, що в епоху глобальності мають загальноцивілізаційний характер. Письменник показав, як голод змінював мораль, психіку, поведінку, світогляд та устрій життя українського народу, який повною мірою в тоталітарному СРСР не зміг відновитися.*

*Keywords:* будова Всесвіту, голод, концепція твору, Микола Руденко, оповідання, сюжет, тоталітаризм, хронотоп подорожі.

**Постановка проблеми.** Голодомор 1932-1933 років ХХ століття – одна з найтрагічніших сторінок в історії українського народу. Ця трагедія довго замовчувалася. Відверто говорити про штучно організований голод і давати оцінку діям комуністичного режиму могли лише поза межами тоталітарного СРСР. Так, Яр Славутич ще в 1955 році дав оцінку та вказав на причини жахливого голоду: “Щоб знищити зрілу українську націю і повернути її в стан несвідомої аморфності, а потім зрусифікувати, новітні імперіалісти повели деструкцію двома шляхами: 1. Ліквідація еліти, мозку нації. 2. Ліквідація селянства, основи нації” [9, с. 10].

Лише в роки державної незалежності України стали відомими причини і встановлюються наслідки інспірованого комуністичним режимом геноциду української нації. Для більш повного осмислення трагедії Голодомору в Україні необхідне поєднання досліджень як із точки зору історичної, світоглядної і демографічної перспектив, так і з ґрунтовним вивченням художніх творів про голод, його причини та наслідки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Огляд сучасної наукової і спеціальної літератури показав, що стаття М. Руденка, його творчий доробок і вплив на сучасний літературний, культурний та політичний процеси не були достатньо вивчені. Дослідженням творчості М. Руденка плідно займалися такі вчені як Г. Віват, І. Власенко, Л. Талалай, В. Шевчук та інші вчені. Ними детально вивчено основні віхи життєвого шляху М. Руденка, досліджено правозахисну діяльність поета та письменника, проаналізовано поезію, прозу, драматичні твори. Однак, оповідання М. Руденка “Син четвертої сфери” не потрапило в поле зору дослідників.

**Мета статті** – проаналізувати оповідання М. Руденка “Син четвертої сфери” та довести, що автор порушив низку проблемних питань, що мають

прямий вплив на формування світогляду кожного громадянина та української нації в цілому.

**Виклад основного матеріалу.** У творчому доробку М. Руденка на тему голодомору 1932-1933 років налічується ряд поезій, що входять до збірок "Оновлення", "За ґратами" та ін., поема "Хрест" (1975) та оповідання "Син четвертої сфери" (2008).

Поема "Хрест" привернула увагу дослідників (Т. Трофименко [10], М. Кудрявцев [3] та ін.) глибиною порушених у ній проблем та громадянською сміливістю автора, адже була написана на підсовєцькому літературному просторі. Це правдиве зображення внутрішньо-психологічного стану комуніста, який пережив надскладну світоглядну кризу, шукаючи вищих у організації голоду, від якого вимерло його рідне село. Пошуки залізним комісаром Мироном правди розкривають, як жили мільйони українців, затуманені тогочасною комуністичною пропагандою, вказують, що причини голоду слід шукати в постановках Політбюро ЦК ВКП(б).

Оповідання "Син четвертої сфери", опубліковане в журналі "Дніпро" за 2008 рік, свідчить про те, що тема знищення українського народу тоталітарною комуністичною владою не відпускала письменника. Якщо у поемі "Хрест" поет здійснював пошуки правди та таврував комуністичну владу як організатора геноциду української нації, то в оповіданні "Син четвертої сфери" письменник аналізує жакливі наслідки голоду та здійснює пошуки альтернатив розвитку людської цивілізації.

Письменник сам визначив жанр твору як фантастичне оповідання, однак, оповідання має більше життєвої правди і автобіографічних рис, аніж фантастики, що дозволяє класифікувати текст як соціально-фантастичне оповідання з ухилом у бік соціально-політичних прогнозів.

Оповідання "Син четвертої сфери" демонструє талант письменника, його майстерність, яка проявляється у глибині і масштабності глобальних проблем, винесених на розсуд читача, що втілені у невеликому за обсягом творі. Одна сюжетна лінія – подорож підлітка голодною Україною у 33-му році – показана автором у проекції на подальший загальноцивілізаційний розвиток людства. Хронотоп подорожі дає можливість письменникові, зберігаючи конкретність розповіді про життя головного героя, звести воєдино різні явища суспільно-політичного життя різних прошарків міського та сільського населення у рік Голодомору, і таким чином ввести читача у коло загальнонаціональних та загальноцивілізаційних проблем. Ще одна особливість оповідання – його трагічність, підведення до усвідомлення наслідків колоніалізму та тоталітаризму для України та людства.

Адже через нелюдську політику компартії багатьом батькам доводилося своїх дітей у кращому випадку "годувати лободою", а "деякі збожеволілі батьки ... поїли своїх дітей. Виснажені люди пухли і помирили, а тих, хто хоч на ладан, але ще дихав, партійний кур'єр з міста обіцяв "викрити" як "контру" й "курукульських недобитків" [5, с. 96]. І цей факт голодомору довго замовчувався, хоча й не всіма.

У розкритті концепції твору М. Руденка важливу роль відіграє семантика заголовка. Назва оповідання розшифровується у розмові інопланетян, які спостерігають за головним героєм Павликом під час його подорожі голодною Україною. Павлик є “сином четвертої сфери”: “Наші рецептори чуттів відповідають четвертій сфері. Три сфери, які містяться над нею, земна наука називає радіаційними смугами. ...Четверта сфера є серединною. Під нею існують іще три сфери, але ті форми життя взагалі не належать до світла – нам, друже, вони чужі. Навіть ворожі. Земна церква бачить там пекло. І треба сказати, що бачить цілком справедливо. ...Четверта сфера земної кулі лише частково опанована світлом. Вона занадто близька до сфер, де неподільно панують сили мороку” [8, с. 123]. У кінці оповідання письменник знову повертається до назви твору, водночас характеризує той стан цивілізаційного розвитку, який був у тоталітарному СРСР: “Це добре, що наш Адам такий метикований. Треба бути спритним і сильним, щоб вижити у четвертій сфері” [8, с. 129].

Щоб якимось чином полегшити життя мешканцям четвертої сфери, інопланетяни вирішили допомогти людству позбутися залежності від білкової їжі. Головний герой Павлик був одним із семи піддослідних, у яких генетично закріпився прищеплений фотогенератор, що дозволяє звільнитися від необхідності споживати їжу. Саме ця нова генетична особливість дозволила Павлику пережити голод 1933 року. Павлик став новим Адамом, із якого почнеться новий удосконалений рід людський.

Число “сім” має у тексті глибоко символічне значення. Те, що Павлик був одним із семи мешканців Землі, у кого прижився фотогенератор, перегукується із сьомою главою “Буття”, де розповідається про дії праведного у сьомому коліні Ноя, котрому було наказано взяти до ковчега “всякої худоби чистої по семи, чоловічої статі і жіночої” [2, с. 118]. Також сімка бере свій початок в першому поділі Монади на дві частини [2, с. 117]. У праці “Енергія прогресу”, написаній у 1972–1974 рр., наведено формули, за допомогою яких М. Руденко створює стаціонарну модель Всесвіту, в центрі якої перебуває Світова Монада [6].

У семантику заголовка оповідання закладено довічно філософські пошуки – будова Всесвіту. Письменник дає просте, легко зрозуміле пояснення багатосферності Землі: “Вдумайся бодай у це: сфер над нашою головою ми не бачимо, тому, що вони для нас прозорі. І навпаки: сфер, котрі містяться під ногами, нам не дано бачити через те, що вони для нас не прозорі. Так само, як наші очі, налаштовані й усі інші органи чуттів – на сприйняття образів, що існують лише в одній сфері. У тій, де ти народився. Програма наших відчущань закладена в генах” [8, с. 123]. Письменник пояснює багатосферність Всесвіту на прикладі життя людей у багатоповерховому будинку, які, проживаючи на різних поверхах, не заважають одне одному, що спрощує для читача розуміння авторської моделі Всесвіту. Ідею багатосферності та гармонію існування сфер Всесвіту М. Руденко перейняв із філософського вчення Піфагора. За Піфагором, Всесвіт кулеподібний і являє собою гармонію сфер.

Ззовні Павлик нічим не відрізнявся від оточення. Навпаки, письменник цілком свідомо не зосередився на портреті хлопчика, через що не можливо виділити портретні деталі героя. Образ Павлика – узагальнений образ мільйонів українських дітей, що стали сиротами в результаті штучного голоду, організованого комуністичною владою. Характеристика героя дається через його вчинки: Павлик наділений найкращими людськими якостями та рисами характеру, що гармонують одна з одною. Саме через образ Павлика, його вчинки та людей, що зустрічаються на його поки що короткому життєвому шляху, найглибше розкриваються відтінки людських взаємин.

Головний герой оповідання – син шахтаря. Важка праця в неймовірно небезпечних і складних умовах забрала у головного героя Павлика батька, праця якого була єдиним джерелом майже жебрацького існування сім'ї, відразу ж по тому, як хлопчик з'явився на світ. Письменник зображує умови життя звичайних українців, що мали б жити набагато краще на Богом даній землі. З перших рядків оповідання відкривається завіса комуністичної дійсності, де за загальними гаслами не було видно життя звичайної людини, яка з надією заробити на хліб згодна була братися за будь-яку, навіть смертельно небезпечну працю. Праця в таких умовах призводила до фізичного виснаження, що часто мало фатальний кінець. Такий нелюдяний соціально-економічний устрій позначався на кожній сім'ї.

Сім'я змогла пережити голод лише тому, що отримувала пайку хліба за батька та дядина баба Горпина приносила пляшку молока. У спогадах "Найбільше диво – життя" письменник пригадує, як сам пережив голод в дитинстві: "Голод застав мене в четвертому класі. Я вже казав, що в нашому селі люди не мерли – майже в кожній родині був шахтар. Шахтарська пайка хліба ділилася на всю голодну родину – і це рятувало від смерті" [7, с. 60]. Хоча родина Павлика жила голодно, але це був не той смертельний голод, який забирав життя мільйонів українських селян: "Мати розливала молоко порівну у два порцелянові кухлі й так само порівно ділила хліб – на двох із Павликом. Мало, дуже мало на цілу добу, та все ж і син, і мати повинні були вижити" [8, с. 119]. Жалюгідне існування, несамовіта боротьба за виживання перетворювала побудову комуністичного майбутнього на рабовласницький устрій. Становлення особистості Павлика ускладнювалося бідністю, безбатьківщиною та страшним голодом 1933 року. Головний герой, будучи дитиною, виявив таку силу духу та моральні якості, які не всім дорослим до снаги. Життєві умови, у яких зростав Павлик, кардинально відрізнялися від офіційно пропагованої турботи комуністичного режиму про щасливе дитинство. У читача неодмінно повинно виникнути питання: для кого ж тоді будувалося в СРСР щасливе майбутнє, якщо діти змушені боротися із дорослими за виживання.

Голод 1933 року забрав у Павлика матір, і хлопчик залишився круглим сиротою. На похоронах матері дід Карпо докорив Павлусеві, що він винен в смерті матері, самостійно з'їдаючи той невеличкий харч, що вони мали. Дід не розумів, що в смерті матері хлопчика винен не Павлик, а держава, що забрала в людей все зерно. Ідейно-репресивна комуністична машина утриму-

вала голодний народ у рабському стані, задурюючи мізки громадян інформацією з радіоточок про результати колективної соціалістичної праці протягом чергової п'ятирічки. Дід Карпо не аналізував причин голоду, йому простіше було звинуватити дитину, що та має потребу в їжі: “Павлик уперше в житті відчув, як болісно стискується серце, коли на нього падає важке слово – таке важке, мов ковальський молот. Лаштобою в їхньому селі називали людину, яка прилаштовується жити за рахунок інших. А це ж неправда, тяжка неправда – Павлик ніколи не прилаштовувався” [8, с. 119].

Причина смерті матері полягала в іншому – вона віддавала свою їжу Ганні Никонівні, яка мала двох малих дітей: “Павлик не знав, що його матуся не з'їдала свого хліба і молока – віддавала дітям колежанки. Танула на очах, а запевняла сина, що аніскілечки не голодна. І нарешті прийшов сірий березневий ранок, коли матуся не прокинулася” [8, с. 120]. Така доля не поодиноких сімей в українських селах – така доля всієї України в жадливий 1933 рік. Боляче Павлику було не тільки від звинувачення діда, а ще й від того, що він також віддавав всій хліб і молоко дітям сусідки. Щоб не зустрічатися із сусідкою, Павлик вирішив податися у мандри, зникнути.

Письменник показує, що байдужість до людського горя є найстрашнішою. Кого не можна було дорікнути в байдужості, так це Павлика та його матері, яка, віддаючи їжу сусідці, сама померла з голоду. Ганна Никонівна бачила стан матері Павлика, але ж не відмовлялася від їжі, якої так не вистачало сім'ї Павлика: “...сусідство Ганни Никонівни було йому дуже неприємне. Вона буцімто нічого злочинного не вчинила: їй давали – вона брала. Та хіба ж Ганна Никонівна не бачила, як втрачає життєві сили Павликова мама? Хай він цього не розумів, але ж їй не бракувало життєвого досвіду” [8, с. 126]. Людська байдужість – це суспільне зло, адже вона непередбачувана, а байдужі до чужого горя люди поведуться гірше за ворога.

Хлопцеві не потрібна була їжа: “На темній половині Місяця щось спалахнуло й одразу ж погасло. Мабуть, хлопець не надав би цьому спалахові жодного значення, якби в ньому самому не стався внутрішній спалах. Він осяяв спершу кожну клітину його мозку, а відтак приємним теплом розлився по всьому тілі. Гнітюче й нудотне відчуття голоду зникло... Відчуття голоду зникало на цілу добу. Воно поверталось тільки тоді, коли вечоріло й Павлик знову приходив до заповітної скелі” [8, с. 120]. Такий незвичний спосіб харчування дозволив Павлику віддавати свою їжу сусідці, але він не говорив про це матері. Те, що інопланетяни в особливий спосіб підгодовували хлопчика, він сприймав як любов давно померлого батька: “Повіривши, що в нього хтось добрий, турботливий прицілюється з поверхні Місяця, хлопець підходив до вікна, аби полегшити роботу своєму небесному рятувальникові. ...Павлик починав вірити, що його тато, якого він ніколи не бачив, не помер – він переселився на Місяць і звідти стежить за кожним кроком сина” [8, с. 120–121].

Пов'язуючи пригоди Павлика із втручанням інопланетної цивілізації в розвиток земної, письменник навів читачеві наукові факти за 1933 рік про дослідження трьох французьких вчених, які, фотографуючи корону Сонця,

отримали на фотоплівці, крім зорі, що є центром Сонячної системи, невеличку пляму праворуч від зірки. Збільшене фото дозволило потрактувати цю пляму як космічний корабель. Науковий світ не повірив у це відкриття. Письменник засуджує скепсис і невіру землян та водночас докоряє Всесвіту, чому той не зміг (чи не захотів) побачити знушання правлячої комуністичної партії над українською нацією: "Та ми, дорогий читачу, не повторимо помилки науковців, бо добре знаємо: навіть пір'інка, випавши з чайного крила на прибережний пісок, потрясає цілий Всесвіт. То як живий, одухотворений Всесвіт, міг не помітити страхітливого голодомору, влаштованого силами темряви на українській землі? Як би й справді не помітив, ми б і його самого мали б право вважати мертвим. А чи це можливо? Хіба ж мертва мати здатна народжувати живих дітей?" [8, с. 121].

Оповідання має чітку прагматичну направленість (спонування до зворотної реакції читача), що проявляється відверто експліцитно, адже письменник відкрито запрошує читача йти за ходом його міркувань. Звертаючись до читача і залучаючи його до співдії, письменник таким чином прагне внести зміни до його думок, почуттів, переживань. Така прагматична направленість найкращим чином забезпечує залучення читача на бік автора, переконує його в істинності авторської концепції й направляє в потрібному для автора напрямкові. Письменник закликав, що з тоталітаризмом необхідно вести активну боротьбу, а найголовніше, – не допустити в майбутньому такого антинародного, недемократичного, злочинного державного устрою. Геноцид українського народу 1932-1933 років не повинен повторитися, а весь цивілізований світ має активно та дієво перешкоджати зародженню умов появи нових тоталітарних злочинних державних устроїв.

Всесвіт, звісно, помітив, тому й прибула в Сонячну систему Галактична Експедиція. Гомофоти-інопланетяни обговорювали невтішну інформацію, зібрану на планеті, доля якої їх засмучувала. Побачений голод в українських селах дав можливість зробити висновки, що державний устрій у СРСР є цивілізацією хижаків: "Ніколи не думав, що десь може існувати цивілізація хижаків... – А хіба те, що ми бачимо, має право називатися цивілізацією? ...– Чи не занадто – засуджувати Пантократора? Ми також його діти. – Звичайно. Без його волі на кожній із планет життя виникнути не може. Але оця жорстока форма життя... Мій розум відмовляється її прийняти" [8, с. 122]. Інопланетяни поклали вину за жорстокість і гріховність людської цивілізації на неї ж: "У Пантократора не було альтернативи. Він не міг переформувати закони руху матерії, розумієш, Роне, про що я кажу? Пантократор будував так само, як це робить кожен архітектор: виходячи із властивостей будівельного матеріалу..." [8, с. 122].

Історія людства налічує багато воєн та збройних конфліктів. У XXI столітті цивілізовані держави згуртувалися навколо основної проблеми – виживання не тільки окремих народів, а й всього людства. Сьогодні в різних регіонах планети знову проливається кров. Людство не дійшло до того цивілізаційного стану розвитку, щоб вирішувати усі проблеми за столом переговорів, без війни та кровопролиття. У таких війнах, як правило, гинуть



невинні люди. Події на сході України сьогодні засвідчують, що людська цивілізація не позбулася рис цивілізації хижаків.

У цьому невеличкому оповіданні письменник прагнув показати читачеві своє бачення, “яким він є насправді – той світ, у якому живе земне людство і за рахунок яких джерел воно існує” [6, с. 494]; “Гомофоти-інопланетяни нічим, власне, не різнилися від земних людей, котрі, по суті, також були гомофотами: адже земна біосфера (отже й людина) існувала за рахунок сонячного світла. ...Отож якщо називати речі своїми іменами, то земні люди фактично паразитували на фотоорганізмах. Лише трави, дерева й океанічний планктон жили за тим енергетичним законом, що породив гомофонів-інопланетян” [8, с. 122].

Після важких міркувань про долю людства, яка залежить від того, чи навчиться людська цивілізація боротися з основними своїми вадами, інопланетяни перейняли долею маленького Павлика та його подружки. Під час подорожі Павлик зустрів брата і сестру, які від голоду були на крок від смерті. Із собою хлопчик мав їжу (хоча й не мав у ній потреби, взяв, щоб не залишити сусідці, яка довела його матір до голодної смерті), яку й захотів забрати Омелько: “Його розчепірена правиця потягнулася до хліба, він відразу почав жувати. Зубами відкоркував пляшку, заткнуту папером із школярського зошита, конвульсивними ковтками пив благодатну рідину, що для нього в купі з хлібом була смертельною отрутою. Та зараз його можна було вбити, але не можна відібрати їжі... Його поховали наступного ранку” [8, с. 124].

Життя цих дітей в Україні ХХ століття – це свідчення страшного геноциду українського народу: “Взимку, коли доїли борошно й пшоно, батько поїхав до Одеси та й не повернувся. Мабуть, помер з голоду десь під залізницею, як мерли тоді повсюди. Омелько не зважився або не зміг забити коней – їх покрали й поїли чужі люди. Діти ледве дотягнули до весни, а до кропиви та іншого зілля дотягнути не здужали” [8, с. 125]. Голод не тільки знищував українців фізично – він нівелював моральні цінності. В українських селах вдів, сиріт чи хворих завжди брала на опіку громада, а голод довів людей до того, що кожен думав тільки про те, щоб вижити.

Сам ще дитина, Павлик взявся опікуватися Ганнусею, що після смерті брата від їжі, залишилася круглою сиротою. Нелегко двом підліткам давалася боротьба за виживання. Щоб якимось чином прогудувати Ганнусю, Павлик навчився полювати в степу ховрахів, навіть підгодовував бабу Горпину: “...спритна Павликова рука хапала звиринку поза маленькими вухами, підіймала вгору й з силою кидала на тверду землю. Іще одне життя уривалося, бо так споконвіку велося у четвертій сфері: щоб жити, треба було когось забивати. Ховрашині шкурки, мов панчішки, Павлик вивертав кривавим боком назвоні і натягував на дерев’яні рогачики. Відтак розвішував на дротині, що була нап’ята на шахтного барабана, аби добре висохли. Сільська крамниця приймала шкурки, сплачуючи за них дрібною або зошитами й олівцями” [8, с. 125].

Письменник детально описав полювання на ховрахів тому, що й сам у дитинстві їв ховрашатину, щоб не померти з голоду. У мемуарах він згадував, як харчувався в голодний 1933-й: “Наприкінці березня наша сім’я вже не голодувала. І не лише тому, що отелилась корова, а головню тому, що тепер у нас було доволі м’яса. ...Моє відкриття полягало в тому, що якщо у балці, здаючи шкурки з ховрахів, я кинув два облуплені рожеві тільця у пригаслий жар, щоб спеклися. Які ж вони були смачні! ...Уже в мої старечі літа я пригадаю ці банкетні поза колючим дротом, де нас рятуватимуть від голоду й авітамінозу ті ж самі трави – лобода, кропива, подорожник. Але, на жаль, там не буде ховрашатини – найсмачнішого м’яса, яке я коли-небудь їв” [6, с. 67].

Це ховрашине м’ясо вкарбувалося в пам’ять поета на все життя: “З дитячих літ ховаю у секреті / (Ніколи цей секрет не розкривав), / Якого звіра я у тридцять третім / Наполював. / Читай: навиливав. // Блаженства незабутнього вершина: / Ледь-ледь устиг зазеленіти двір, / В печі запікши м’ясо ховрашине, / Кропиву мати клала на гарнір” (“Кропива”, 1981) [5, с. 535].

Нелегко цим двом підліткам давалася боротьба за виживання. Ще малі діти, вони тягали великі відра із крижаною водою, щоб вполювати ховрахів. У раціон сиріт також входила трава: “Одного разу Павлик приніс кілька жмуктків дрібного кропив’яного листя. Ганнуса зварила його у м’ясному бульйоні – і це означало, що з голодом покінчено. “Хто дожив до лободи і кропиви, тому цвинтар уже не загрожує” [8, с. 126]. Важко уявити, щоб у Кремлі також харчувалися ховрашатиною. Байдуже спостерігання комуністичних вождів за голодними смертями мільйонів українців пояснити і хоча б якось виправдати не можливо. Важко зрозуміти, яким чином керівництво ЦК КПРС планувало побудувати світле майбутнє для таких дітей, як Павлик і Ганнуса.

Страшні події і забране голодом дитинство змусили підлітків дуже швидко подорослішати. Їхнє дитинство проходило серед жахливих картин голодної смерті: “Червоніли дахи, вкриті совковою черепицею, білили чепурні оселі, як усюди в Україні. І, як усюди, майже всі оселі були порожні. Де-не-де з’явиться людська постать – і одразу ж зникне. Люди тоді боялися власної тіні, радше вдавали з себе мерців, аніж живих” [8, с. 127]. Письменник змальовує класичний, майже Шевченківський пейзаж, а на його тлі – жахливе життя тих, хто цей пейзаж створював. Страх заводів українцями, які були приречені на голодну смерть, а той, хто висловлював незадоволення, оголошувався “ворогом народу” і помирав в катівнях НКВС.

Найжахливіші випадки, що траплялися в українських містах і селах під час Голодомору 1933 року, – це випадки канібалізму. Людей, що були доведені до відчаю і втрачали розум від голоду, було чимало. У своїй подорожі діти зустріли старенького господаря, що виглядав бадьоро: “Його рухи були жваві, навіть молодечі – не видно, щоб цей чолов’яга голодував” [8, с. 127]. Вночі господар хотів забити дітей, але інопланетні охоронці попередили хлопчика про небезпеку. На захист дітей стали інопланетяни, а не держава.

бо голод в Україні і був організований владою, тому про дітей нікому було піклуватися. Цю жакливу подію Павлик приховав від Ганнусі – не хотів травмувати її понівечену душу, а вранці діти пішли геть від смертоносної оселі. Мабуть, не випадково інопланетяни обрали Павлика для зародження нової цивілізації на Землі. Павликова шляхетність оберігала дівчинку: “Вийдемо тихенько, щоб не будити господаря. Він погано спав” [8, с. 128].

У своїх мандрах діти дійшли до Луганська. У місті зайшли на базар, щоб купити Ганнусі їжу. У драглях дівчинка знайшла дитячий ніготь. Описаний випадок письменник взяв зі свого дитинства. У мемуарах письменник згадує, як мати йому наказувала нікуди не відпускати семилітню Таїсу навіть за хвіртку, бо того року траплялося людям у пиріжках, куплених на луганському базарі, знаходити дитячі пальчики [7, с. 62].

На ночівлю діти зарилися в скирту сіна, бо під час мандрівки навчилися боятися людей. Інопланетяни сподіваються, що земне людство в далекому майбутньому відмовиться від біологічної їжі і перейде на споживання сонячної енергії у вигляді фотосинтезу. До того часу, поки для існування людства необхідні біоресурси, Павлик і Ганнуся мають харчуватися, як усі: “Ти, друже, відкидаєш психологічний фактор. Бути не таким, як усі... О-о, це велими тяжко. Крім того, прийняття їжі... Для декого в житті не існує іншого сенсу... Нехай живуть так, я усі. Ну, що ж... Прощайте, майбутні засновники земного раю!” [8, с. 129].

**Висновки.** Не зважаючи на сирітство, голод, моральне зубожіння та запад оточення, головний герой Павлик проявив величезну силу волі, жагу до життя, жертвовність, стійкість, духовність. Тоталітарній владі, яка організувала голод, не вдалося ні фізично, ні морально, ні духовно знищити українських дітей – майбутнє України.

Сьогодні можемо спостерігати динамічний процес пошуку національної ідентичності, ідей для згуртування нації, вироблення нових понятійних категорій, прагнення згармонізувати стосунки всередині держави. У такій ситуації ми наближаємося до розуміння необхідності усвідомлення отриманого історичного досвіду. Творчість поета та письменника відкриває поле для пошуків внутрішнього та зовнішньополітичного вектору розвитку України, вказує шлях істинного розвитку держави, дає прозріння від хибних ідей і гасел, якими й сьогодні просякнутий український інформаційний простір.

#### *References*

1. Голодомор 1932–1933 років в Україні : документи і матеріали / упоряд. Р. Я. Пиріг ; НАН України ; Ін-т історії України. – К. : Києво-Могилянська академія, 2007. – 1128 с.
2. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / авт.-сост. В. Андреева и др. – М. : ООО “Изд-во Астрель” ; МИФ : ООО “Изд-во АСТ”, 2002. – 556, [4] с., [32] л. ил.
3. Кудрявцев М. Голод в художній літературі / М. Кудрявцев // Слово і час. – 1993. – №10. – С. 68–73.

4. Мозговий І. П. Агонія епігонів. – Суми : МакДен, 2000. – 147 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50237>
  5. Руденко М. Вибране. Вірші та поеми (1936–2002) / М. Руденко. – К. : Дніпро, 2004. – 797 с.
  6. Руденко М. Енергія прогресу. Гносис і сучасність : метафізична поема. Публіцистика. Поема / М. Руденко. – К. : Журналіст України, 2008. – 716 с.
  7. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади / М. Руденко. – К. : ТОВ “Вид-во “КЛІО”, 2013. – 696 с.
  8. Руденко М. Син четвертої сфери / М. Руденко // Дніпро. – 2008. – №7–8. – С. 119–140.
  9. Славутич Я. Голодомор в українській літературі Заходу / Я. Славутич // Слово і час. – 1991. – № 7. – С. 10–19.
  10. Трофименко Т. Трагедія на три дії. Голодомор в українській літературі / Т. Трофименко // Дніпро. – 2011. – №11. – С. 156–159.
- Отримано 30.09.2017

*Анотація*

*Mazurenko Vladimir, Logvinenko Yulia. Comprehension of consequences of Holodomor in the works of Mykola Rudenko (after the story “Thee son of the fourth celestial sphere”).*

*Despite thorough historiography of Holodomor in 1933 in Ukraine, those works, which focus on the cultural and social consequences of terrible tragedy for the individual, nation and civilization, need more profound studies. The article deals with thorough analysis of the story by Mykola Rudenko “Thee son of the fourth celestial sphere”. The work developed a number of leading ideas that in the era of globality have general civilized character. The writer showed how hunger was changing morality, mentality, behavior, outlook, the way of life of the Ukrainian nation that could not fully recover in the totalitarian Soviet Union. The conclusion that human civilization, part of which the Ukrainian nation is, can make – is preventing the emergence of totalitarian superpowers and the search for new sources of raw materials and technologies that will enable to provide food for whole human civilization.*

*Ключові слова: structure of the Universe, hunger, concept of work, Mykola Rudenko, story, plot, totalitarianism, chronotop of the travel.*